

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Реєстраційний номер: 5

Дата реєстрації: 20.06.2025

БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему: «Нові підходи оцінки в історичній науці визвольної боротьби
Ференца II Ракоці (1703 – 1711)»

Виконав студент V курсу

спеціальність: 014.03 «Середня освіта. Історія»
Когут Орест Руфатович

Керівник: к.політ.н., Шафраньош О.І.
Рецензент: к.іст.н., доц., Зубанич Л.Л.

Доцес до захисту
Л.Л. Зубанич
25.06.2025

м. Ужгород – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	7
1.1. Джерельна база дослідження.....	7
1.2. Термінологія, методологія та підходи.....	10
1.3. Історичний контекст національно-визвольної війни Ференца II Ракоці.....	14
РОЗДІЛ II. Розвиток історіографії проблематики.....	19
2.1. Австрійсько-угорська історіографія.....	19
2.2. Радянська історіографія.....	26
2.3. Українська історіографія.....	31
РОЗДІЛ III. Сучасні оцінки та новітні підходи до проблематики.....	34
3.1. Досягнення сучасної історіографії.....	34
3.2. Культ Ракоці	41
3.3. Місце Ференца II Ракоці на Закарпатті.....	44
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	49
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Дане дослідження приурочене до появи нових наукових розробок щодо визвольної боротьби Ференца Ракоці II, які з'явилися після того як у листопаді 2018 року угорський парламент вирішив оголосити 2019 рік – з нагоди 315-ї річниці обрання Ракоці князем Трансільванії – роком Ракоці.

Не буде перебільшенням сказати, що події визвольної війни угорського народу під проводом Ф. Ракоці займають одне з провідних місць в угорській історіографії. Саме тому підрахувати та належним чином узагальнити історіографію даного питання – водночас і легке, і надзвичайно складне завдання. Легкість полягає в тому, що є неймовірна кількість фахових дослідників, які розкривають більшість аспектів цієї проблематики. А складність полягає в цьому ж, оскільки через велику різноманітність авторів важко скласти якийсь об'єктивний список та підсумок, адже завжди можна пропустити якесь важливе напрацювання. Переглядаючи напрацювання угорської історіографії, ми бачимо що дослідники протягом декількох століть з'ясовували деталі 8-річної війни, що мала на меті створити «національну державу» часів короля Матяша.

На перетині XVII – XVIII століть Угорщина відчула вплив важливих політичних, соціальних та релігійних трансформацій, пов'язаних із внутрішньою та зовнішньою політикою австрійських Габсбургів. Національно-визвольна війна під проводом Ференца II Ракоці, яка, до речі, була найдовшою визвольною боротьбою Угорщини, стала одним із ключових етапів формування угорської національної свідомості та боротьби за незалежність. Незважаючи на поразку у війні, учасники цих подій отримали безцінний досвід державотворення та на крок наблизились до своєї стратегічної мети. Ці події детально описані як в наукових джерелах, так і в численних художніх творах. Протягом століть події 1703 – 1711 рр. зазнавали переосмислення від героїчного пафосного міфу через викривлення та підміну фактів до об'єктивного висвітлення фактів та ідей.

Сильні та непересічні особистості завжди викликають суперечливі оцінки, а тому не дивно, що історіографія даної проблематики доволі багатогранна. Разом з тим справедливо буде сказати, що кожна епоха по-своєму трактує минулі події та постаті. Станом на сьогодні Ференц II Ракоці – особа, яка займає особливе місце в історії декількох народів Центральної Європи. В Угорщині, Словаччині та Україні популярними є видання книг та довідників про Ракоці, а також розробка туристичних маршрутів, в багатьох містах цих країн можна легко знайти присвячені йому вулиці чи пам'ятники. Це відобразилося і у фольклорі, адже протягом століть оповіді про героїчну боротьбу Ракоці складала часточку живої народної пам'яті серед народів Східної Європи.

Історіографія будь-якої проблеми рано чи пізно попадає під політичний вплив поточної влади, а тому неодмінно викривляється. Прикладом цього є Проголошення Національною Асамблеєю Угорщини 27-го березня Днем Ракоці та 2019-го року роком Ракоці. Воно спричинило нову хвилю інтересів не тільки до самих подій національно-визвольної війни Ракоці, але й до його особи загалом. Справедливо буде вести мову навіть про культ особи Ракоці як в Угорщині, так і в сусідніх країнах Центральної Європи. Пошук нових підходів до даної проблематики, спроба об'єктивного висвітлення матеріалу та використання даних подій для формування стійкої й достовірної історичної пам'яті – все це складає **актуальність даного дослідження.**

Метою даної роботи є аналіз національно-визвольної боротьби 1703 – 1711 рр. через призму джерельної бази, історіографічного доробку та сучасних інтерпретацій, що дозволяє розкрити як внутрішню динаміку повстання, так і його місце в сучасній історичній пам'яті. У роботі надано спроби дослідження контекстів, змісту та уявлень про Ференца II Ракоці, виділення як позитивних напрацювань, так і недоречностей та міфологізованих ідей. Виконання поставленої мети вимагає реалізації наступних завдань:

- охарактеризувати наявну джерельну базу;
- уніфікувати термінологію та розібратись з методологією даного дослідження;
- надати історичний контекст умов, в яких знаходилась Угорщина напередодні визвольної війни Ференца II Ракоці;
- детально проаналізувати здобутки австрійської, угорської, радянської та української історіографії даної проблематики, визначити їх основні риси;
- визначити нові підходи та тенденції в оцінках національно-визвольної війни 1703 – 1711 рр.
- з'ясувати роль Ференца II Ракоці в історичній пам'яті українського та угорського народів.

Об'єкт дослідження – національно-визвольна війна угорського народу 1703 – 1711 рр.

Предмет дослідження – сучасні підходи та оцінки в історіографії національно-визвольної війни Ференца II Ракоці.

Хронологічні рамки: 12 травня 1703 – 1 травня 1711 рр. Нижня межа пояснюється написанням Бережанської відозви, що найчастіше сприймається як початок національно-визвольної війни Ференца II Ракоці. Верхня межа пояснюється підписанням Сатмарського мирного договору про припинення антигабсбурзького повстання.

Географічні рамки дослідження охоплюють переважно територію історичного Угорського королівства, зокрема його північно-східні, східні та частково центральні регіони, а також Трансільванію.

Історіографія роботи, тобто власне аналіз існуючої літератури та досліджень, пов'язаних з об'єктом дослідження, детально розкрита в самому тексті. В ньому надається спроба аналізу та систематизації різних точок зору та підходів дослідників Угорщини, Австрії й України. Методології та теоретичним аспектам присвячений підрозділ 1.2.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використанні при читанні нормативних курсів «Історія Угорщини», «Історія Закарпаття» тощо, при проведенні семінарів і т.д. Разом з тим робота може допомогти краще зрозуміти вплив окремих осіб на культивування політичних образів.

Структура роботи. Дослідження складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також ілюстративних додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНА ЧАСТИНА

1.1. Джерельна база дослідження.

Для комплексного розуміння проблематики необхідно спочатку дати коротку характеристику основним джерелам.

Для розуміння світогляду Ференца II Ракоці нам в нагоді стануть його автобіографічні твори, написані вже після подій національно-визвольної війни 1703 – 1711 рр. Познайомитись з ними більшості читачів світу, які не знають латинь чи французьку допомогло у 2019 році видавництво Corvina та Бернард Адамс, який переклав твори на англійську. Видання супроводжуються передмовою історика Роберта Еванса [26].

Перший автобіографічний твір Ракоці – це «Confessio Peccatoris» (або «Сповідь у печалі»), написана в 1715-1734 рр. латинською мовою. Ракоці обмірковує своє життя та кається в багатьох речах, зокрема в тривалому романі з однією польською графинею, боротьбі за владу з сестрою чи марнославстві, яке інколи штовхало його на неправильні вчинки. Разом з тим Ракоці приходить до висновку, що хоч бойові дії з самого початку не мали багато шансів на успіх, його дії на благо Угорщини були ніщо іншим як реалізацією Божого замислу. Інша його автобіографічна праця «Мемуари» (1717 р.) детально розкриває його бачення військової кампанії, погляди на дипломатичні місії та знайомить нас із внутрішніми проблемами табору повстанців. Написаний у формі хроніки, цей твір також має певний критичний аналіз причин поразки національно-визвольної війни. Князь Ракоці пояснює свою остаточну поразку нестачею грошей, зброї та потенційних союзників, чиїх порожніх обіцянок він, здається, ніколи не визнавав. Він також розповідає, як його єдиними досвідченими бійцями в перші місяці повстання були злочинці, особливо ветерани, що повернулися з попереднього повстання Імре Текелі, які набагато більше воліли пити, спати та грабувати.

Важливе місце серед документів належить Бережанській відозві, прийнятій 12 травня 1703 р. в Бережанському замку (Річ Посполита). Це

звернення часто вважають початковою точкою повстання, адже воно закликала все населення Угорщини (як шляхетне, так і простий люд) встати на шлях збройної боротьби. Незважаючи на чіткий заклик «... ми будемо готові пролити свою кров виключно заради свободи нашої країни та нації, без всякого тяжіння до особистої вигоди» (тут і далі – переклад Автора), Ференц II Ракоці наприкінці відозви чітко застерігає від необдуманих дій: «Тим не менше, ми забороняємо це завчасно великою заборонаю... ніхто, ні індивідуально, ні в групі, ні в армії, будь-якої релігії, не повинен потурбувати жодну церковну людину, церкву, кенотаф, монастир, знатного жителя, знатний дім, замок, мандрівника, торговця, спалювати чи грабувати ніяке село, місто, млин...» [1].

До особливостей цієї відозви можемо віднести декілька факторів.

По-перше, вона була написана де-факто в еміграції, адже ще 1701 р. Ференц II Ракоці втікає з ув'язнення поблизу Відня в місто Бережани (Річ Посполита) через викриття його таємної змови проти габсбурзького панування в Угорщині.

По-друге, відозва була направлена до всього угорського населення, незалежно від того, чи було в них шляхетне походження, чи ні, об'єднуючи угорський народ наявністю спільного ворога та обґрунтовуючи потребу повстання християнськими мотивами. На нашу думку, в умовах того часу це було доволі новаторським рішенням.

По-третє, відозва мала доволі сильне значення, адже вже 21 травня на боротьбу проти Габсбургів піднялись жителі с. Вари, 22 травня – м. Берегове, а вже 7 червня 1703 року відбулась перша велика битва цієї визвольної війни – Довжанська [35].

Ще одним документом, який проливає світло на визвольну боротьбу Ракоці є маніфест «До всіх християнських правителів та держав світу» [39], створений начальником канцелярії Ракоці Палом Радаї в березні 1704 р. Документ легалізує повстання Ракоці та доводить справедливість цієї боротьби проти Габсбургів в контексті тогочасної ідеї «справедливої

християнської війни». Саме тому Ракоці намагається висвітлити себе не як повстанця, а як вірного слугу Господа, який змушений так чинити заради справедливості та честі. В документі перераховуються злочини Габсбургів, зокрема порушення стародавніх звичаїв угорців, ігнорування думки угорських дворян, переслідування протестантів, завищення податків та вартості солі і т.д. Цікавий момент полягає в тому, що в документі чітко проявляється заклики до всього християнського світу, що пояснюється бажанням Ракоці заручитись допомогою інших країн проти спільного ворога.

Згодом «Маніфест» Ракоці починає набувати все більшого символізму в історії Угорщини. На нашу думку, з часом він навіть почав вважатися однією з перших політичних концепцій незалежності Угорщини та відігравати більше значення для самоідентифікації угорського народу.

Ще один документ, який допомагає краще зрозуміти суть досліджуваних подій – це текст Сатмарського мирного договору [21], підписаний 1 травня 1711 р. в місті Сатмар (сучасне Сату-Маре, Румунія), який звершив національно-визвольну війну. Договір підтверджував збереження станових привілеїв угорського дворянства, повернення їм конфіскованих володінь, а також багато поступок, включаючи свободу віросповідання. Незважаючи на декларовані права та амністію учасникам війни, імперські війська доволі швидко вдалися до репресій. Як реакція було знищено десятки сіл, які підтримували Ференца II Ракоці під час війни, в нелояльних до Габсбургів угорських дворян майно конфісковували на користь чехів або німців і т.д. Сам Ракоці не був присутній на підписанні даного документу, а коли дізнався про його підписання – то страшенно розлютився, відмовився його визнавати й продовжив пошуки шляхів боротьби проти Габсбургів.

Важливі письмові документи цього процесу включали також *Edictum Militare* (1703), *Edictum Hadi* (1705) і *Regulamentum Universale* (1707).

Висновки до підрозділу 1.1.

Отже, головна джерельна база дослідження – це мемуари Ференца II Ракоці та програмні документи з часів його національно-визвольної війни. Варто звернути увагу на те, що мемуари Ракоці були написані вже через значний час після завершення бойових дій, а також на те, що вони допомагають краще зрозуміти світогляд діяча. Що стосується програмних документів – це чудовий зразок інноваційної «агітаційної» літератури того часу (якщо говоримо про «Бережанську відозву»). Разом з тим «Маніфест» до європейських держав – це документ, в якому розкривається дипломатично-політичний хист Ракоці. Незважаючи на свою історію, довжиною в три століття, дані документи все ще виступають актуальними носіями історичної інформації, які можуть використовуватись сучасними дослідниками.

1.2. Методологія та термінологія.

Дане дослідження має на меті використати міждисциплінарний підхід, який включатиме в себе методи політичної історії, соціальної історії, а також увагу на біографічний метод. В основі покладено історико-джерелознавчий метод, який ставить собі за мету критично підходити до джерельної бази, а також наукових розвідок, які складають національні історіографії.

Опрацювавши найбільш видні наукові розробки, можна застосувати порівняльно-історичний метод, який допоможе зіставити різні підходи в угорській, радянській та сучасній історіографії.

Аналітичний підхід дає змогу простежити внутрішню логіку розвитку подій, їхню причинно-наслідкову структуру, а також оцінити вплив європейського геополітичного контексту (зокрема, війни за іспанську спадщину).

В роботі використовуються також інструменти історичної реконструкції, що дозволяє відтворити події війни 1703–1711 рр. у часовій,

просторовій та структурній послідовності. Метод ретроспективного аналізу допомагає оцінити, як змінювалося сприйняття Ракоці та куруцького руху в історичній пам'яті різних народів. Для дослідження мови джерел і історичних термінів використано елементи дискурсивного аналізу.

Для з'ясування можливих причинно-наслідкових зв'язків також використовується мікроісторичний підхід, тобто фокус на локальних подіях і людях.

Автор намагався враховувати історіографічну ситуацію того чи іншого періоду, уважно ставитись до творчості попередників, виділяти методологічні підходи. Залучена джерельна база, хоч і не надто широка, була проаналізована та врахована при підсумуванні роботи. Водночас історіографічний аналіз пробував враховувати сучасні віяння оцінок цих явищ та впливу особи Ракоці та регіон.

Особлива увага приділяється термінам: «війна», «повстання», «бунт», «куруци», «лабанци», «визвольна боротьба» - із поясненням контексту їх вживання й історичної змінності значень.

Тепер перейдемо до з'ясування суті окремих термінів. Адже правильно побудований понятійно-термінологічний апарат допоможе уникнути непорозумінь та неправильних висновків в подальшому. Перший момент, який треба з'ясувати, то це класифікація подій 1703 – 1711 рр. У науковій традиції дані події визначаються і як національно-визвольна війна, і як повстання, і навіть як селянське повстання. Ці терміни мають певні відмінності. Найбільш коректним, на нашу думку, буде визначення «національно-визвольна війна угорського народу проти габсбурзького панування», яке ми інколи для спрощення будемо називати «повстання».

Основними критеріями для такого визначення будемо вважати:

- Широкомасштабність. Дана подія охоплювала більшість території Угорського королівства.
- Організованість. Це не був стихійний бунт, адже куруци мали чітку структуру, командування, прапори тощо.

- Національний характер. Ракоці виступав від імені всього угорського народу, а не представляв окремі верстви населення. Тут варто також додати значний вклад інших народів – українців, словаків, румунів тощо.
- Політична мета. На відміну від звичайних селянських вимог у послабленні гніту, мета подій 1703 – 1711 було дещо глобальнішою і передбачала відновлення автономних прав Угорщини та привілеїв угорського населення.
- Дипломатична програма. Відбулось засідання куруцького сейму в Оноді в 1707 р., на якому було вирішені важливі стратегію подальшого співіснування з Габсбургами.
- Міжнародне значення. Незважаючи на поразку, Ракоці вів перемовини з багатьма іншими країнами, а сама національно-визвольна війна відбувалась на фоні європейського конфлікту – війни за іспанську спадщину. Тут варто зазначити також дипломатичну співпрацю з Петром I, поляками та французами.

Для розуміння суті речей важливим також буде з'ясування термінів «куруц» та «лабанці», якими ми послуговуватимемося й надалі. Терміном «курури» позначають солдат, що брали участь у повстанні проти Габсбургів в Угорщині в XVII – XVIII ст. На сьогоднішній день існують дві офіційні точки зору походження цього терміну.

Згідно з «Великою енциклопедією Палласа» 1893 – 1897 рр. під редакцією Лашофа Геро та Йозефа Бокора, термін «куруц» має турецьке походження й перекладається як «повстанець» [19]. Натомість Ласло Надь, відстоюючи точку зору Матяша Бела (історика XVIII століття) стверджує, що етимологічно «куруц» походить від латинського слова «*cruciatius*» тобто «хрестоносець» і з'являється ще під час повстання Дьордя Дожа 1514 р., коли селяни готувалися прийняти участь у хрестовому поході [38].

Цікавий той факт, що під час визвольної війни 1703 – 1711 рр. Ференц II Ракоці в документах не використовує термін «куруци», надаючи перевагу термінам «повстанці» або «невдоволені». На нашу думку, ці визначення

краще мали б показати причину самої визвольної війни, але далі в роботі будемо використовувати термін «куруци». Як це буває, цей термін з часом почав набувати різних відтінків. Станом на сьогодні він вживається як в позитивному контексті (патріот, який готовий на якісь дії по відношенню до своєї країни), так і в негативному (шовініст, що ставить інші народи на щабель нижче).

Що стосується терміну «лабанці», то цією назвою позначалися імперські війська Габсбургів або ж угорські прихильники цієї династії. Так само як і «куруци», даний термін має декілька варіантів етимології. Перше пояснення також знаходимо у «Великій енциклопедії Палласа» 1893 – 1897 рр. Згідно з нею, походить від слів «lobancos» (велика перука, що була елементом моди при габсбурзькому дворі) або ж «lafanc» (неохайний, обшарпаний) [19].

Друга гіпотеза говорить про французьке походження цього слова – від «Le Blanc» (вимовляється «лєблан»), що перекладається як «білий». Ймовірно пояснення – через білі мундири, які носили більшість австрійських військовослужбовців того часу. Відомо, що Ракоці найняв до свого війська чимало французів-офіцерів, а вони, в свою чергу, могли назвати австрійських вояк «білими». Угорське ж населення з часом адаптувало цей слово у форму «löbancok» [34].

Лайош Контнер, ще один відомий дослідник історії Угорщини, стверджує, що слово «лабанці» походить від німецького «Lanzer» - «найманець зі списом» або ж від розтріпаних вітром німецьких перук. Тому протиставлення лабанців та куруців інколи відбувалось навіть в таких образах.

З появою національної історіографії слово «лабанц» відразу набуло негативного значення як уособлення тих, хто протистояв куруцям на шляху до визволення Угорщини. Сьогодні ж ми намагаємось дивитись на ці терміни без політичного забарвлення.

Висновки до підрозділу 1.2.

Таким чином робота побудована на використанні багатьох як загально-наукових методів, так і суто історичних підходів. Для кращого розуміння контексту та політичних ідей важливо розібратись із термінологією, що стосується цих подій. З'ясовано, що дані події були саме національно-визвольною війною, а не звичайним бунтом. Це важливо для з'ясування не тільки масштабів події, а також їх соціально-політичного значення. Також варто зазначити, що назви «куруц» та «лабанц» спочатку носили відносно нейтральні забарвлення й позначали сторони конфлікту, а вже згодом ці терміни політизувались.

1.3. Історичний контекст.

Для кращого розуміння значення визвольної війни Ференца II Ракоці та суперечливості в національних історіографіях стосовно цього питання ми вважаємо за доцільним подати певний історичний контекст європейської політичної ситуації наприкінці XVII – на початку XVIII ст.

По-перше, слід чітко змалювати становище Габсбурзької монархії того часу та її роль в управлінні Угорщиною.

Після поразки під Могачем в 1526 р. Західна та Верхня Угорщина відійшла до Габсбургів. В складі імперії проживало багато різних підкорених народів – угорці, словаки, чехи, румуни, серби, українці тощо. Поступово правляча династія вдалась до заходів, які б мінімізували вплив інших народів. Ключові посади в Угорщині в XVI ст. займали австрійські чиновники, у більшості міст розташовувались гарнізоном імперські війська. Постійне збільшення податків призводило до економічного зубожіння як селянства, так і дрібного дворянства. Будучи ревними католиками, Габсбурги проводили в Угорщині політику контрреформації, суттєво обмежуючи права протестантів. В 1670-их рр. справа доходила до масових переслідувань протестантів, вилучення та передача їх майна лояльним до династії католицьким родам.

Після змови групи угорських дворян проти імператора Австрії Леопольда I австрійська влада розпустила угорський сейм, де-факто скасувала автономію Угорського королівства та почала більш активно втручатися у внутрішні справи угорців. Це та все сильніші соціально-релігійні утиски спонукали частину угорського населення до виступів. Зокрема, у 1678 році молодий трансільванський дворянин Імре Текелі очолив повстання куруців - антигабсбурзький рух, що об'єднав незадоволених протестантів, селян та частину дрібної шляхти. Силою зброї він підкорив собі Верхню Угорщину, після чого звернувся за допомогою до султана Османської імперії Мехмеда IV. Бажаючи використати Імре задля розхитування монархії Габсбургів, османський султан надав ватажку куруців титул «Король Верхньої Угорщини», втім за умови сплати щорічної платні.

Імре Текелі жадав щоб імператор Леопольд підтвердив його права князя на 13 північно-східних повітів Королівської Угорщини, а також визнав релігійні права протестантів в країні. Імператор відмовився й бойові дії продовжились з перемінним успіхом до 1700 року, коли Імре не був вимушений визнати невдачу. Незважаючи на це, угорці взяли участь у масштабному виступі проти Габсбургів і зрозуміли, що серед них є люди, які не готові миритись з поточним станом речей [24].

Повстання Імре Текелі втягнуло Габсбургів у ще один великий збройний конфлікт. У 1683 р. розпочинається довга Велика турецька війна (або війна Священної Ліги). Турки розпочали нову війну проти Австрії. Невдала облога Відня завершилася розгромом турецького війська об'єднаними силами австрійців, поляків і німців 12.09.1683 р. З цієї поразки розпочалась тривала (до 1699 р.), але наступальна, війна австрійців проти османів. Після розгрому турецької армії у битві при Центі 11.09.1697 р. турки були змушені піти на укладення миру. За умовами Карловицького миру 1699 р., від Османської імперії до Габсбурзької переходили вся Угорщина і Трансільванія. Результати цього миру перетворили Австрію на

велику європейську державу [7]. Важко переоцінити значення цього договору для тогочасної системи міжнародних відносин. Втім, не будемо забувати, що посилення впливу Австрії на міжнародній арені тягло за собою посилення її можливостей бути домінантною силою в питаннях етнічних меншин імперії.

Ці події вплинули й на соціально-економічне становище угорських земель. Численні військові походи через цю територію (вступ великого візира Кара-Мустафи з 200-тисячною армією в 1683 р., взяття штурмом Буди Карлом Лотаринзьким в 1686 р., бойові дії в Угорщині в 1688 р.) – все це негативно впливало на основну масу населення й провокувало більшу антипатію до Габсбургів. Не будемо й забувати про те, що кожна війна – це величезні кошти на утримання армії, закупівлю спорядження, ремонт фортифікаційних споруд тощо. Звісно ж, майже увесь цей фінансовий тягар лягав на спину простого люду.

XVIII ст. розпочалось для Габсбургів війною за іспанську спадщину (1701 – 1714 рр.). Після смерті короля Карла II, який не мав спадкоємців, іспанська гілка династії обірвалась. В заповіті монарх передав трон Філіпу Анжуйському, онуку Людовіка XIV. Спочатку це передбачався як конфлікт між Францією (представляли династія Бурбонів) та Священною Римською імперією (австрійські Габсбурги), однак невдовзі Англія та Голландська республіка виступають за створення антифранцузького блоку, боячись значного посилення Франції [3].

У зв'язку з веденням бойових дій на західному фронті, Габсбурги були змушені менше уваги приділяти внутрішнім володінням, в тому числі й Угорщині. Передусім це проявлялось в зменшенні військового контингенту імперських військ на території Угорщини. З іншого боку, через військові дії податки на цих територіях продовжували зростати, що ще більше доводило місцеве населення до відчаю.

Ференц II Ракоці, син Ілони Зріні та прийомний син Імре Текелі, з дитинства пам'ятав боротьбу проти Габсбургів. На його десятиріччя припав

початок облоги австрійськими військами Мукачівського замку, а після його капітуляції Ракоці був відправлений до Відня, де виховувався в покорі до імператора. Втім, це не змогло змінити його долі.

Ще в 1690-их роках Ракоці брав активну участь у підготовці антиавстрійської змови й шукав союзників як серед угорців, так і за кордоном. Серед угорців його найважливішим союзником виявився граф Міклош Берчені – один із найбільш впливових та багатих дворян Угорщини, а також володар міста Ужгород. Немаловажливим фактором тут виступили й значні фінансові статки Берчені. Варто зазначити, що ці пошуки союзників були доволі обережними, адже розголос означав вкрай сильні неприємності для самого Ракоці. Союзник повинен був бути сильним та водночас позбавлений деспотичних рис характеру.

Тим часом Османська імперія, хоча й ослаблена, все ще могла бути потенційним союзником для антигабсбурзьких сил. Франція, перебуваючи у конфлікті з Віднем, також проявляла інтерес до дестабілізації ситуації в Центральній Європі. Посилення Австрії перешкоджало далекоглядним політичним амбіціям Франції, а тому однією з цілей останньої було знайти шлях ослабити Габсбургів. Річ Посполита, як одна з важливих фігур на політичній шахівниці Центральної Європи, теж була зацікавлена в послабленні австрійських Габсбургів. Все це призвело до того, що Ференц II Ракоці намагався досягти взаємовигідних угод з цими державами й заручитися їхньою підтримкою в майбутній боротьбі з імперією.

Висновки до Розділу I. Головна частина джерельної бази – це автобіографічні твори самого Ференца II Ракоці, а також тексти Бережанської відозви та його «Маніфесту» до всіх християнських держав. Ці документи дають змогу оцінити політичний хист лідера куруців, а також певні новаторські підходи, зокрема звернення не до окремого прошарку суспільства, а до всього народу загалом. Що важливо, переклад автобіографічних творів Ракоці на англійську мову з'явився відносно недавно, що дало можливість попрацювати з ними великій кількості

дослідників. Джерельна база включає в себе також ряд інших документів, зокрема спогади очевидців та учасників подій, укази Габсбургів, військові документи тощо.

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

2.1. Австрійська та угорська історіографія.

Закономірно, що офіційна австрійська історіографія з самого початку XVIII ст. заклеймила визвольну війну Ференца II Ракоці як загрозу цілісності імперії, а самого лідера куруців – як заколотника та розбійника. Репресії, вчинені імперськими чиновниками та військами після 1711 р., трактувалися як «необхідні заходи» задля збереження миру та злагоди в державі.

Суттєві позитивні зміни в динаміці австрійської історіографії спостерігаються тільки в XX ст. Тут ми вже можемо бачити спроби пошуку компромісу. Наприклад, Роберт Канн у своїй «Історії Габсбурзької імперії» (1974 р.) [32] визнає, що рух куруців мав об'єктивні причини й володів соціальною й політичною базою, а не був випадковим елементом антиімперського спротиву. Автор доволі вдало намагається вписати антигабсбурзький рух в Угорщині в контекст тогочасних європейських рухів.

З розвитком історичної науки в XX столітті австрійські дослідники почали розглядати повстання Ракоці в ширшому контексті. Зокрема, у статті «The Impact of the Rákóczi Rebellion on Habsburg Strategy» аналізується, як повстання вплинуло на стратегічні рішення Габсбургів під час війни за іспанську спадщину. Автор підкреслює, що імперія була змушена перерозподілити ресурси, що вплинуло на її позиції в Європі [28].

Урядова політика Угорщини XIX століття, яка лише починала формуватись, покладала на історіографію - зокрема романтичного спрямування - завдання пробудження суспільного інтересу й ентузіазму до національного минулого. Особливу увагу приділяли популяризації діяльності видатних історичних постатей, таких Ференц II Ракоці, а також висвітленню визвольних рухів. Провідні історики того часу - Калман Талі, Шандор Сіладі, Бейло Грюнвальд, Шандор Маркі, Альберт Бревіці та інші -

у своїх дослідженнях керувалися ідеєю «*Extra Hungariam non est vita*» («Життя поза межами Угорщини неможливе»), що вказувала на крайній національний патріотизм.

Серед узагальнюючих праць особливе місце посідає десяти томний збірник під редакцією Шандора Сіладі (1827–1899), виданий з нагоди тисячоліття угорської державності під назвою «*Історія угорського народу*». Видання відзначається глибокою джерельною базою і науковим апаратом. Його укладачі, поряд з викладом політичної історії, приділяли значну увагу аналізу суспільно-економічних процесів, особливо ролі дворянства в суспільному розвитку. Водночас у межах романтичної історіографічної традиції було сформовано уявлення про куруців і лабанців як антагоністів, а Трансільванію зображено символом національного спротиву та релігійної свободи [6, С. 18-19].

Передусім варто звернути увагу на сутність події. В угорській історіографії ХІХ – початку ХХ ст. повстання Ференца ІІ Ракоці зображується як національно-визвольна боротьба угорців проти чужоземного (австрійського) панування. Висвітлення подій, на нашу думку, часто супроводжується доволі очікуваним патріотичним національним пафосом.

Приклад такого пафосу можемо побачити в книзі Шандора Маркі «Ференц Ракоці ІІ 1676 – 1735». Зокрема автор так зображує причини повстання: «Угорський патріот почуває себе вигнанцем у власній країні, на його шию надягли чужоземне ярмо... Судова палата виносить рішення вільно. Через її тиранію та насилля крики сиріт та вдів сягають небес, і вони молять Бога про помсту... Ми можемо бачити тільки барвисту тінь розвинутого й рідкісного багатства та колишнього щастя нашої милої Батьківщини» [35].

Ця фундаментальна біографія Ракоці містила в собі практично всі накопичені на той час відомості про епоху і обережно пробувала дати реалістичну оцінку більшості подій, включаючи Сатмарський мир 1711 р.,

який закінчив визвольну війну Ракоці (хоч сам Ракоці так з цим і не змирився).

Загалом, природньо що особа Ференца II Ракоці в угорській історіографії XIX – XX ст. зображується як герой та символ угорського патріотизму. Втім до певних негативних рис, на нашу думку, можна віднести те, що не завжди звертається увага на інші народи, які були залучені в цій антигабсбурзькій боротьбі. І так само очікувано, що австрійська історіографія буде оцінювати Ракоці та його прибічників як розкольників, що становили загрозу імперії.

Окрім вже згаданого Шандора Маркі обережну спробу «олюднити» Ференца II Ракоці робить Дюла Секфю. В його праці «Ракоці у вигнанні», яка створила в суспільстві чимало емоцій, висвітлено позитивне значення Сатмарського мирного договору. На думку історика, ця мирна ініціатива врятувала куруців від повного розгрому, а вибір Ракоці проживати в еміграції, у відриві від сучасних реалій, та не визнавати умови договору Секфю і взагалі заклеїв як безтолкову з точки зору суспільного блага. Подібні висновки раніше зустрічались не часто. Ідея про необхідність вчасно усвідомити військово-політичні реалії та поступитись певними інтересами, природньо, не викликає значного ажіотажу серед широких мас населення.

Якщо вести мову про персоналії, то окремо слід виділити барона Шандора Карої. Після перемоги над Томасом Есе в Довжанській битві 1703 р., Карої розуміє, що придушення повстання ні до чого не призведе і потрібно на законодавчому рівні усунути саму причину бунтів — надмірні побори селян. Невдовзі він переходить на сторону Ракоці чим робить суттєвий внесок в національно-визвольну війну, адже за Карої на сторону куруців переходить значна частина угорської знаті. Можливо, саме тоді селянське повстання потрохи трансформується в національно-визвольну війну. Перехід Карої на стороні Ракоці також був важливим сигналом для

багатьох угорських аристократів, які вагались, як вчинити у цьому протистоянні.

Втім, з часом становище повстанців значно погіршується. Наприкінці лютого 1711 р. Карої запевнив Ференца II Ракоці у своїй відданості попри те, що напередодні вже склав присягу на вірність австрійському імператору. Саме тому, в угорській історії Карої трактується як зрадник. Незважаючи на те, що князь призначив всестанові Державні збори в Хусті, Ш.Карої переніс зібрання до Сатмара, де 1 травня і підписав із Я.Палфі Сотмарський мир. Ракоці не погодився із миром, підписаним без його згоди, тому обрав вічне вигнання та спроби вплинути на ситуацію з еміграції (передусім дипломатичною діяльністю).

Маючи високий чин у військах Ракоці Ш. Карої відповідав за багато аспектів військової справи. Один із них – за постачання армії всіх необхідним. Передусім, це новобранці, амуніція, а також провіант. Цьому присвячена наукова розвідка Петра Тюріка [43].

Ще одна важлива складова розуміння повстання Ференца II Ракоці – це його причина. За часів Леопольда I (1657-1705 рр.) інститути державного управління зміцнилися і успішно розпочали боротьбу із занепалою Османською імперією. Здобуття коштів на постійні війни було непростим завданням. Протягом півстоліття, тобто між 1650 та 1703 роками, у країнах Угорського королівства державна влада Габсбургів поклала руки майже на всі економічні джерела. Значно збільшені тягарі, збільшення податків, мита, а також обов'язкове утримання війська чутливо вплинули на всі соціальні групи країни, й цим майже підготували повстання під проводом Ференца II Ракоці [5, С. 64]. Як показує практика, ніхто так не готує народ до повстання, як складні часи та некомпетентна влада.

Розглядаючи угорську історіографію XIX – XX століття, можна зробити висновок про очікувані маніпуляції з фактами. Зокрема, здебільшого ігнорується той факт, що не всі соціальні верстви підтримували повстання Ракоці, зокрема частина шляхти та містян залишались відданими

Габсбургам. Австрійська історіографія в свою чергу підкреслює легітимність влади Габсбургів та злочинні дії Ференца II Ракоці, який намагався порушити «природній порядок речей».

Ще однією постаттю, що навіки отримала місце як в угорських серцях, так і наукових розробках різних народів, є Ілона Зріні. Це видатна діячка в історії Угорщини, героїчна захисниця Мукачівського замку, символ угорської свободи. Серед жіночих постатей свого часу відіграла значну роль у боротьбі свого чоловіка проти Габсбургів. Вона вивчала різні мови, розмовляла хорватською, угорською, латинською, німецькою. Крім верхової їзди, освоїла мистецтво стрільби з лука [17, с. 29]. Побутує думка, що її приклад і спонукав Ференца II Ракоці до такої запеклої та безкомпромісної боротьби, оскільки ще змалечку князь був свідком боротьби угорського народу для відновлення своїх прав та проти австрійського панування.

У другій половині XIX — на початку XX століття історична наука зазнає процесу спеціалізації. Поряд із традиційною політичною історією зростає інтерес до комплексного аналізу суспільних явищ. У цей період формується важливий напрям угорської історіографії — школа соціальної та економічної історії. Провідну роль у її становленні відіграла група науковців, об'єднаних навколо журналу «Огляд угорської економічної історії» (*Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1894–1906): Карой Тагані, Шандор Такач, Ігнац Ачаді, Ференц Ковач. Основну увагу вони зосереджували на дослідженні соціально-економічного розвитку. Особливо помітні праці Ігнаца Ачаді, присвячені вивченню кріпацтва та оподаткування. Його дослідження виходили за рамки аналізу окремих соціальних груп, порушуючи ширше коло структурних аспектів суспільного устрою [22].

Варто зазначити, що «коротке двадцяте століття» (1918 – 1990 рр.) виявилось для Угорщини вкрай насиченим. Через швидкі та часом вкрай радикальні зміни в політичному середовищі угорська історіографія

стикалась з проблемами формування чітко визначеної концепції національної ідентичності. Зрозуміло, що без портрету Ференца II Ракоці як однієї з центральних постатей, справа обійтись не могла. У вирі стрімких змін політичних режимів та зовнішньополітичних ворогів образ Ференца II Ракоці міг виступати своєрідним маяком, який був би максимально відомий та зрозумілий для більшості угорського населення.

У першій половині XX століття в угорській історіографії з'явилися прихильники міждисциплінарного підходу, який ґрунтувався на засадах французької школи «Анналів» (*Annales*) та американської течії «Нової історії» (*New History*). Ці впливи сприяли започаткуванню серій фундаментальних історичних видань. Одним із таких проєктів стала серія «Угорщина та народність» (1937), у межах якої була опублікована соціографічна праця Іштвана Сабова (1898–1969) «*Комітам Угоча*» (*Ugocsa megye*). У ній на тлі політичної історії регіону автор досліджує економічні процеси та національне питання [42].

У міжвоєнний період Угорщина переживала значну політично-ідеологічну кризу, викликану наслідками Тріанонського договору від 4 червня 1920 р. Нагадаємо, що за умовами цього договору територія Угорщини зменшувалась майже на 30%, була заборонена загальна військова повинність, обмежена чисельність армії, а також передбачались значні репарації країнам-переможцям Першої світової війни. День підписання Тріанонського договору – й по сьогодні один із найбільш трагічних днів в угорській історії.

Особа Ференца II Ракоці в цей час стає своєрідною сполучною ланкою між Міклошем Зріні та Іштваном Сечені, тобто одним із тих хто прокладав шлях до незалежності угорського народу. Важливим в цьому контексті було гучне вшанування в 1935 році 200-річчя смерті Ракоці. Станом на цей момент увагу привертає синтетичне видання «Угорської історії» Балінта Гомана та Дьюли Секфю, яке вводить в обіг нові історичні документи та

пропонує нові висновки. Втім, варто додати, що їх напрацювання намагається представити події більше через життя Ракоці [36].

Після 1945 року угорська історіографія певний час продовжувала традиції історичного письма міжвоєнного періоду, зберігаючи попередні інституційні структури. Однак незабаром домінуючим став марксистський світогляд. Унаслідок цього провідне місце у дослідженнях посіла політична історія, тоді як соціальні аспекти значною мірою були відсунуті на другий план. Відповідно до марксистської методології, дворянство трактувалося як реакційна, експлуаторська верства, яка співпрацювала з Габсбургами й виступала проти національних інтересів. Лише окремі постаті - зокрема лідери визвольних повстань - частково реабілітовувалися, при цьому їхнє дворянське походження здебільшого замовчувалося [6, С. 23].

Провідним спеціалістом, дослідником та науковцем ХХ ст. є Р. Варконі Агнеш. Вивчаючи, оцінюючи та підсумовуючи її наукову кар'єру, ми стикаємося з тим, наскільки вона обширна та складна. Перші два десятиліття її наукової діяльності були визначені дослідженнями Ракоці: такі як Біографії Ференца II Ракоці, написана разом з Белою Кепеці. Усвідомивши негативні наслідки угорської позитивної історіографії, вона наполягає на модернізації вітчизняної історіографії та її європейської інтеграції. Під час дослідження періоду та культури Ракоці вона здійснює детальний політичний та суспільний аналіз так званої романтики куруців. Агнеш Р. Варконі змогла представити події Війни за незалежність у своїй «Історії Угорщини», опублікованій у 1964 році. У ній авторка подає короткий аналіз Війни за незалежність, враховуючи переважно хронологічні аспекти. Вона описує свій розділ як боротьбу за здобуття соціальних зв'язків та підтримки, в якій, незважаючи на початкові успіхи, вищі (ворожі) кола зрештою перемагають, що закріпило прагнення Війни за незалежність до незалежної держави [36].

Одним із найвизначніших досягнень угорської історичної науки кінця ХХ століття стала тритомна праця «Історія Трансільванії» (*Erdély története*),

видана під редакцією Бейли Кепеці. Істотним кроком у напрямі оновлення історіографії після краху соціалістичної системи у 1991 році та відходу від марксистської методології стала поява серії «Угорці в Європі» (*Magyarok Európában*), редактором якої виступив Ференц Глатц. Цей проєкт здобув визнання завдяки своїм прогресивним підходам і новаторським висновкам щодо місця угорців у європейському контексті.

Врешті-решт, незважаючи на зміни політичних режимів після Другої світової війни, пам'ять про Ференца II Ракоці не ослабла. Повстання куруців часто виступало важливою темою для культурної та наукової політики в Угорщині в 1950-1970-их рр., оскільки містила в собі багато привабливих елементів (наприклад, боротьба за незалежність, політика кріпосного права, державотворення тощо), які можна було використовувати в пропаганді та освіті даної епохи.

Висновки до підрозділу 2.1.

Угорська історіографія XVIII – XX ст. пройшла складний шлях від міфологізації образу Ракоці до більш-менш об'єктивного висвітлення подій. Образ героїчної боротьби інколи перемагав фактаж, зокрема ігнорувались окремі деталі (наприклад, не 100% підтримка народу ідей Ракоці, непослідовність його політики і т.д.). Ближче до сучасності більше уваги звертається на глобальність цих процесів (вплив на боротьбу європейських країн проти Габсбургів) та осіб, що прямо впливали на долю самого Ракоці, зокрема його мати Ілона Зріні чи один із лідерів повстання граф Карої. З численними змінами політичної кон'юнктури, образ Ференца II Ракоці та визвольної війни угорського народу неодноразово ставав предметом політичних маніпуляцій.

2.2. Радянська історіографія.

Упродовж тривалого періоду в Радянському Союзі вивчення історії Угорщини зосереджувалося виключно в Московському державному університеті, зокрема на кафедрах історії середніх віків, нового і новітнього

часу. Важливою віхою для розвитку гунгарологічних студій став 1968 рік, коли при Академії наук СРСР було створено Інститут слов'янознавства та балканістики. У його стінах, поряд з історією слов'янських народів, розгортались також дослідження угорської мови, літератури та історії.

Оскільки історію Угорщини в радянських дослідженнях розглядали у відриві від контексту Габсбурзької імперії, взаємодія угорського та слов'янського етносів найчастіше висвітлювалася крізь призму національно-визвольної боротьби неугорських народів проти угорського або австрійського гніту. Попри те, що радянська методологія сприяла глибшому аналізу соціальних процесів, зокрема рухів XVI–XVII століть, вона загалом не відповідала стандартам європейської історичної науки того часу. Радянська «наукова політика» орієнтувалася на підготовку фахівців, які, опанувавши марксистсько-ленінські методи, могли би «викривати хиби буржуазної історіографії» і редагувати наративи своїх колег із соціалістичних країн. Такий підхід домінував у працях радянських гунгаристів із кінця 1960-х років. Відображенням цієї ідеологічної парадигми стала тритомна «Історія Угорщини» авторства Володимира Шушаріна, Тофіка Ісламова, Андрія Пушкаша та Бейли Желіцького. Попри свою заідеологізованість і застарілість, ця праця зберегла статус своєрідного еталону серед дослідників, які не володіють угорською мовою. Також її позитивною стороною можемо відзначити значну кількість цитованих документів.

Радянська історіографія традиційно зображує події 1703 – 1711 рр. як класову боротьбу пригнобленого селянства проти феодалів та імперіалізму. Також образ Ференца II Ракоці еволюціонує з угорського патріота в лідера антифеодального руху, який очолив боротьбу проти іноземного гніту, «піднявся над інтересами власного класу», накреслив у своїх прапорах мети визволення селянства, завдяки чому - як найважливіший носій «прогресивних традицій» - продовжував користуватися безперечною популярністю. Тут особливе місце набувала «іноземна» династія, боротьба

проти «західних гнобителів», тоді як питання про російсько-угорський союз теж отримав своєрідне трактування: поки радянський вплив був панівним, не можна було навести більш позитивного історичного прикладу, ніж відносини Ракоці з Петром I.

Що цікаво, описуючи «народність» Ракоці, радянська історіографія часто ігнорує його аристократичне походження та бажання до відновлення Угорського королівства, оскільки такі наративи просто не було їй вигідні для поширення ідеї про об'єднання «трудящихся» всіх народів та спільну боротьбу проти «капіталістичного Заходу»

Втім, у вищезазначеній «Історії Угорщини» автори все-таки зазначають, що Ракоці керувався своїм аристократичним походженням та завчасно планував змову проти Габсбургів. Опираючись на джерела, автори підкреслюють, що повстання розпочалось раніше, ніж Ракоці віддав наказ. А також те, що селяни, захоплені ідеями про повалення феодального ладу, розправлялись із дворянами, всупереч суворій забороні Ракоці. Тобто має місце певні розбіжності між поглядами на війну самого Ракоці та значної частини угорського народу.

Також у цьому виданні знаходимо деякі різночитання стосовно причини зміни сторони Карої у повстанні. В угорській історіографії інколи зустрічається пояснення, що причина переходу Карої на бік Ференца II Ракоці - розуміння несправедливості податків та образа на віденське дворянство через легковажне ставлення до нього. В «Історії Угорщини» 1971 р. ж вказується, що перехід Карої на стороні куруців був викликаний тим, що Ракоці захопив його володіння. Як ми знаємо з історії, особистісний чинник та образи інколи можуть виступати дуже потужними чинниками світової політики.

Звернення до угорців Ференца Ракоці (так звана Бережанська відозва), яка обіцяла учасникам повстання скасування кріпацтва, сильно вплинула на народні маси. Автори «Історії Угорщини» висловлюють думку, що селяни, які мріяли звільнитись від гніту не тільки австрійських чиновників, але й

угорських феодалів, неправильно зрозуміли наміри відозви. Через це народились чутки, що Ракоці обіцяв звільнити від панщини всіх, хто долучиться до його армії. Втім, як зазначають російські гунгарологи, таких обіцянок не було в жодних документах, підписаних Ракоці, а Ветешський патент від 28 вересня тільки закликав врегулювати взаємовідносини селян та феодалів. Непорозуміння між декларованими документами та свідомістю народних мас – це доволі типові явища того часу.

Важливою темою для радянської, а також сучасної російської історіографії, є проблематика відносин Ференца II Ракоці з російським імператором Петром I. Серед найбільш досліджених питань – пропозиція від Петра Ференцу зайняти престол Річ Посполитої, а також перебування Ференца при дворі Петра вже після завершення повстання. В наукових розробках радянського етапу й сучасної росії майже без виключення дані події висвітлюються як ода геніальності російському імператору та його «щирому» вболіванню за «пригноблений Габсбургами угорський народ».

Що стосується підготовки по повстання, то можемо припустити, що наприкінці радянського етапу історіографії дослідники починають більше звертати увагу на міжнародне становище того часу. Зокрема, акцентують увагу на тому, що наприкінці 1690-их рр. Ференц II Ракоці налагоджує таємну переписку з давнім ворогом Габсбургів – французьким королем Людовіком XIV [29].

Характерною рисою російської гунгарології 1990-х років стала зростаюча спеціалізація досліджень, що дедалі частіше ґрунтувалися на угорських архівних матеріалах та враховували інтереси угорської читацької аудиторії. Водночас важливим чинником цього періоду стало згортання державного фінансування досліджень, пов'язаних із регіоном, унаслідок краху соціалістичної системи. Проте цей виклик частково компенсувався зняттям ідеологічного контролю, що дало змогу історикам працювати вільніше та формулювати наукові висновки без тиску з боку державної ідеології.

Таким чином можна підсумувати ключові риси радянської історіографії цього питання:

- Класовий підхід. В наукових працях радянського етапу події 1703 – 1711 рр. показується як антифеодальне селянське повстання. Тому основними діячами тут мали виступати якраз селяни, а дворяни-лідери (включно з Ракоці) трактувалися як контраверсійні фігури, що вели боротьбу, виходячи зі своїх станових інтересів. Підхід доволі вузький, але він мав своїх поціновувачів.
- Двоїсте ставлення до Ракоці. З одного боку – позитив, оскільки очолив боротьбу за незалежність, а з іншого – дворянин, який (на думку радянської історіографії) не міг повністю розуміти третій стан та «зрадив» інтереси своїх, заключивши союзи з Францією та Османською імперією.
- Пріоритет інтернаціональної солідарності. Значну увагу приділяли контактам Ракоці з московією та Петром I. Це дозволяло вписати події в ширший радянський концепт «братської підтримки слов'янських і інших народів». Зокрема, згадували дипломатичну місію Міклоша Берчені до Росії та велику надію на військову підтримку. Втім, подібні ідеї в радянській історіографії трапляються й при описі майже будь-якої іншої значимої міжнародної події.
- Критика «буржуазної» історіографії. Радянські дослідники активно полемізували з угорською та західноєвропейською історіографією, звинувачуючи її у «романтизації» куруцького руху та прикрашанні постаті Ракоці.

Висновки до підрозділу 2.2.

Радянська історіографія виступає еталоном того, що можна вважати шаблонністю та упередженістю, адже в її основі було відповідність політичним ідеям партії та розвиток наративів радянського союзу. Втім варто зазначити, що в цей час все-таки зверталась увага на багато нових аспектів цієї проблематики. Передусім акцентувалась увага на класовості

боротьби селян проти заможних феодалів, а також на тісні стосунки Ракоці з Петром I, нібито ілюструючи незмінність столітньої угорсько-російської дружби. Разом з тим радянська та сучасна російська історіографія визнає, що погляди Ференца II Ракоці та угорських селян на модель розбудови Угорщини все-таки сильно відрізнялись.

2.3. Українська історіографія.

Без перебільшення можна стверджувати, що найбільш активні гунгарологічні дослідження в Україні велися істориками Ужгородського університету майже з моменту його заснування у 1945 році. Історію Угорщини викладали в контексті всесвітньої історії, з особливим акцентом на періоди нового та новітнього часу. Тут відбуваються спроби не тільки об'єктивно описати вже згадані події, а й органічно вплести їх в соціально-політичне життя усієї Центральної Європи.

До створення тритомного видання *«Історія Угорщини»* долучилася низка ужгородських істориків радянської доби - Іван Мешко, Іван Гранчак, Василь Худанич, Михайло Троян, Василь Олаг, Василь Хайнас, Василь Гомонай. Проте, незважаючи на достовірність фактичного матеріалу, більшість їхніх висновків на сьогодні вважаються застарілими й значною мірою ідеологізованими.

Знаковим етапом у розвитку української гунгарології став 1989 рік. Саме тоді в Центрі гунгарології при Ужгородському державному університеті відбувся міжнародний конгрес, під час якого було чітко окреслено суспільну потребу відмовитися від застарілих стереотипів і догматичних підходів, що домінували в працях радянських дослідників історії Угорщини.

Загалом, можемо погодитись з Г. Павленком, що представник Ужгородського університету Яків Ісакович Штернберг поставив тему про угорсько-російсько-українські взаємозв'язки на справжній науковий ґрунт.

До нього дослідники, у кращому випадку, наводили окремі, хоча і цікаві, але розрізнені факти [11, С. 26].

Серед сучасних українських дослідників, як хоча б побіжно займаються темою національно-визвольної війни Ф. Ракоці слід віднести Сергія Зубанича, Михайло Демчика, Юрія Чотарі, Ігоря Прохненко, Марію Жиленко тощо.

Українська історіографія теми Ракоці перебуває в процесі модернізації. Вона все ще спирається на спадок радянського минулого, але швидко адаптує нові підходи: міждисциплінарність, регіональну специфіку, конфесійну проблематику та європейський контекст. Особливо цінними є дослідження закарпатських учених, які мають доступ до багатомовного джерельного матеріалу.

Висновки до Розділу 2. Австрійська історіографія більшість часу трактувала ці події як повстання та спробу повалення влади, куруцький рух в ній представлений був виключно негативно. Об'єктивні тенденції в ній з'явилися тільки в ХХ ст. Угорська історіографія надала цьому руху героїко-національного значення, перетворивши Ракоці на символ боротьби за свободу. Особливо це посилювалося у ХІХ столітті в межах національного романтизму. Водночас новітні дослідження дедалі частіше демонструють глибший, соціально-економічний і транснаціональний підхід до подій, позбавляючи їх ідеалізації.

Радянська історіографія формувала бачення війни через призму класової боротьби. Повстання розглядалося переважно як селянське антифеодальне, а фігура Ракоці — як обмежено прогресивна. Всі оцінки були жорстко вмонтовані в марксистсько-ленінську схему, що істотно спрощувало та ідеологізувало складні процеси. Українська історіографія спершу віддзеркалювала радянську модель, проте після 1991 року набула самостійного змісту. Сучасні українські дослідники дедалі частіше звертаються до локального (переважно закарпатського) матеріалу, міжнаціональних контактів, етнорелігійних взаємодій та дипломатичного

виміру куруцької боротьби. Наявна тенденція до переосмислення ролі Ракоці не лише як угорського, але й регіонального центральноєвропейського діяча.

РОЗДІЛ III. Сучасні оцінки та новітні підходи до проблематики

3.1. Досягнення сучасної історіографії.

Сучасні підходи до історіографії даної проблематики вирізняються рядом особливостей.

По-перше, сучасні дослідники намагаються звернути увагу на неоднорідність народних мас, залучених до повстання. Від висвітлення подій як суто селянського повстання або виступу «робочого класу» до прагнення об'єктивного зображення різноманітності соціального складу повстанців.

Зокрема ужгородські науковці М. Жиленко, В. Мойжес та І. Прохненко звертають увагу на різношаровість учасників повстання. Це були колишні солдати, звільнені з прикордонних фортець, артилеристи, які втекли із імператорських полків, та старі лейтенанти полку Текелі. Серед кріпаків були такі, які втекли від збирачів податку, а також торговці, що торгували на заборонених шляхах. Колишні власники виноградників, корінні жителі угорських міст та дрібні дворяни. І були серед них і розшукувані особи, «бідні парубки» [5].

Звертаючи увагу на біографічні підходи, можна побачити, що особа Ференца II Ракоці часто фігурує і в сучасних дослідженнях туристичного Закарпаття. Наприклад, у дослідженні Роберта Драбанца та Сіларда Месароша аналізується культурна спадщина «куруцького» світу в Закарпатті. В їх роботі описується те, як місцеві легенди та пам'ятки, пов'язані з Ракоці, зберігаються в народній пам'яті. Як приклад наводиться село Бовцар, в якому збереглася легенда про джерело, де зупинявся Ракоці, а також село Підполоззя, в якому зберігається стіл, на якому, за переказами, він ночував. Подібні елементи органічно вплітаються в туристичний образ Закарпаття, надаючи мандрівникам більше культурного різноманіття. Особлива увага приділяється Мукачівському замку, в якому пройшло

дитинство Ракоці. Робиться висновок, що Ракоці та його визвольна боротьба – неодмінна частина закарпатської історії [40].

Продовжуючи дану тему варто звернути увагу на зображення Ференца II Ракоці в історичній пам'яті Закарпаття. Не секрет, що історична пам'ять – той аспект соціального буття, який дуже часто піддається політизації. Частіше за все драматичні події прикордоння двох держав залишаються в історичній пам'яті населення та можуть істотно негативно впливати на міжнаціональні відносини. Яскравий приклад такого негативізму прикордонної історичної пам'яті – «Волинська трагедія» 1943 р., яка й донині є болючою раною для українсько-польського порозуміння.

Українсько-угорські стосунки також час від часу страждають через відкривання ран історичної пам'яті. Деякі дослідники пробують знайти цей «пластир примирення», який дозволяє згладжувати непрості моменти спільної історії.

Наприклад, Шандор Борбелі у своїй роботі «Теорія та практика. Етнографічні підходи до культурної спадщини та емпіричний приклад із Західної України» звертає увагу на те, що певні пам'ятки культури (в тому числі пам'ятники Ференцу II Ракоці) створюють історичну безперервність етнічної ідентичності закарпатських угорців; вони здійснюють ідеологічне репрезентування культурної, історичної та політичної єдності меншини та батьківщини. Також прослідковується погляд, що Ракоці може слугувати символом турботи про національних меншин [41].

Продовжуючи тему національної ідентичності, на думку спадає стаття Мартіна Кіша «Роль Ференца II Ракоці у формуванні ідентичності: приклад Кошице». Автор розмірковує про створення «спільного місця пам'яті» на прикладі м. Кошице. Місця, де у 1906 році в соборі святого Михайла був перепохований прах Ференца II Ракоці та відкритий меморіал на його честь. До транспортування праху з Османської імперії був залучений спеціальний військовий ескорт та дипломати – це була масштабна подія та політичний акт визнання угорців.

У 2013 р. Кошице стало Європейською столицею культури, що мало величезний вплив на розвиток історичної пам'яті. Особа Ракоці подається як можливий символ примирення для нормалізації словацько-угорських стосунків, які зазнали випробування внаслідок Тріанонського договору та напружених стосунків міжвоєнного часу та Другої світової війни [33]. Пошук місць, які могли б стати пам'ятниками примирення, на нашу думку, дуже раціональна та корисна ідея.

Що стосується факту перепоховання Ференца II Ракоці, то тут цікаві деталі розкриваються в статті угорського вченого Ч. Катона «Взаємодія австро-угорської та російської дипломатії у зв'язку з перепохованням Шимона Форгача (1904-1906 рр.)». На його думку, значний вплив на цю подію мали події російської революції 1905-1907 рр. В Угорщині зріс вплив соціал-демократичного руху, бойкотували гірняки, сільськогосподарські робітники, пекарі та представники багатьох інших професій. Через економічну та політичну кризу уряд Шандора Векерле (прем'єр-міністр Королівства Угорщина 1906 – 1910 рр.) вважав, що потрібно перепоховати Ференца II Ракоці якнайшвидше щоб показати угорському народу національну єдність.

На думку Белли Помогатс, у нашому регіоні великі національні наративи зазвичай формуються не історичною чи політологічною наукою, а художньою літературою. Автор зазначає, що образ князя використовувався в художній літературі, присвяченій всім важливим подіям угорської історії XVIII – XX ст. Зокрема, образ Ракоці був включений до популярних пісень XVIII століття, цього величезного літературного корпусу, який угорська літературна історія називає «поезією куруців». Пам'ять і приклад Ференца Ракоці стали джерелом національного відродження та ідеї незалежності у славні дні 1848 року та однією з улюблених тем Ф. Петефі. Культ Ракоці присутній під час політичної боротьби 1905-1906 рр., а також після подій Другої світової війни. На думку Белли Помогатс, художні твори про Ракоці

суттєво вплинули на колективну пам'ять та національну самосвідомість угорського народу.

Що стосується Ілони Зріні, про яку ми вже неодноразово згадували, то увага до її постаті не пропадає і в працях сучасних дослідників. Через розуміння її характеру та значення в суспільстві, на нашу думку, можна краще зрозуміти формування характеру самого Ференца II Ракоці. Варто нагадати, що у ранньомодерному суспільстві роль жінки в суспільстві дещо змінюється. Зокрема, життя жінки-аристократки не тільки передбачало доступ до якісної освіти, але й обов'язково включала меценатство, зокрема заснування нових шкіл, друкарень, опіку над діячами культури та науки, підтримку релігійних установ тощо [4, С. 139]. Втім, Ілона Зріні не була звичайною жінкою свого століття.

В сучасних дослідженнях можна простежити думку про те, що ще одним чинником, який спонукав Ференца II Ракоці до повстання було належне сімейне виховання. Адже майже все його дитинство пройшло під гуркіт гармат, він був свідком того як його мати героїчно тримала облогу Мукачівського замку (1685 – 1688 рр.). Згодом володіння Ракоці та Текелі потрапили під управління Габсбургів, Ілону Зріні відправили до Відня, не дозволивши попроситись із сином, а Ференца було відправлено до Чехії в єзуїтську школу, де його виховували в дусі повної лояльності до Габсбургів. Цілком ймовірно, що подібні події надовго залишились в пам'яті дитини [17, С. 32-38].

Ось як згадує потім Ференц свою маму у «Зізнаннях»: «Ілона Зріні була не просто володаркою замку, але й відповідно до цієї ролі піддавала себе безпосередній небезпеці, щоб підбадьорити захисників. Із деяким перебільшенням можемо стверджувати, що вона виконувала роль полководця, який у всьому розділяє зі своїми солдатами злигодні війни» [8]. Можемо погодитись із таким висновком автора.

На нашу думку, в уявленнях народу вже сам факт перебування Ференца II Ракоці під час облоги Мукачівського замку 1683 – 1686 рр.

викликав довіру у населення, адже майбутній очільник визвольної війни змалечку знав, що таке боротьба проти Габсбургів. Окрім того це закаляло його бойовий дух.

Сучасними істориками робляться також спроби дослідити оцінку національної війни Ференца II Ракоці через призму віросповідання істориків минулого. Зокрема, у роботі Гергея Тота «Конфесіоналізм та історична пам'ять» спостерігаються спроби аналізу того, як релігійна приналежність істориків XVIII століття впливала на їхню оцінку дій Ракоці. На його думку, спостерігається певна закономірність, адже католицькі автори, зокрема єзуїти, намагалися зменшити відповідальність Ракоці за вигнання єзуїтів під час війни, тоді як протестантські історики часто звинувачували католицьке керівництво у поразці повстання. На нашу думку, дана історична розвідка сприяє кращому розумінню змін в історіографії даного питання та загальних тенденцій того часу [44].

Що стосується міжнародної ситуації того часу, то сучасні угорські дослідники здебільшого сходяться на тому, що Ракоці проводив активну дипломатичну діяльність. Його ціль полягала у формуванні міжнародної антигабсбурської коаліції з Річ Посполитої, Франції та Османської імперії. Також в цих державах він шукав й іншого роду допомоги - оснащення армії та залучення талановитих офіцерів. Але ці дії не відзначились особливим результатом [31]. Через велику віддаленість Франції від Угорщини допомога французів була малоефективною – повстанці одержали тільки незначні кошти, яких вистачало на платню лише близько 5 тис. солдатів, і в Угорщину виїхала невелика кількість офіцерів та солдатів [2]. Втім, для певної частини населення було важливо бачити сам факт міжнародної допомоги.

М. Кальмар також звертає увагу на те, що Ф. Ракоці дуже цінував талановитих закордонних офіцерів й активно залучав їх до планування військових дій. Багато з них отримували в його війську високі посади. Зокрема, поляк Януш Грудзінський в 1710 р. був підвищений до звання

фельдмаршала, так само як й деякі інші французькі офіцери здобули високі титули офіцерів, наприклад Луї Ф'єрвіль, Луї Лемер, Жорж Шассан у піхоті та Франсуа Дамуазо в інженерному корпусі [31]. Подібних прикладів десятки.

З іншого боку говорити, що налагодження співпраці з Річ Посполитою провалилося було б применшенням. Незважаючи на те, що у вересні 1703 року польський король Август II Фрідріх в офіційному документі до портового міста Гданська заборонив купувати зброю для угорських повстанців, він водночас таємно запевнив Ракоці у своїй дружбі, і під час війни багато зброї було поставлено угорцям через Гданськ [47, S. 11-12]. Тому, як бачимо, політика деяких європейських держав по відношенню до повстання Ракоці була дуже двоюкою.

Основна причина цієї таємної закупівлі зброї, на нашу думку, була у необхідності озброєння тисяч селян, не привертаючи значної уваги Габсбургів. Ймовірно, щоб масштаби майбутньої війни вони помилково сприймали як незначне повстання.

Розглядаючи визвольну війну Ференца II Ракоці в контексті світової політики, Ф. Тот підкреслює, що важливість цієї війни полягала в її здатності змусити Габсбурзьку імперію розпочати вторинну війну в Угорщині та таким чином покращити військове положення Франції. Оцінюючи роль Юзефа Потоцького (воєводи польської армії), Ф. Тот зазначає доволі непопулярну думку, що саме завдяки ньому куруці мали стільки успіхів на полі бою. На думку дослідника, Потоцький (який як представник магнатського роду теж симпатизував ідеї обмеження впливу Габсбургів в Європі) діяв як військовий радник Ракоці та графа Берчені, а також мав вплив на формування військової стратегії угорців. Значну роль на полі бою мали й польські важкі гусари, які виявились надзвичайно ефективними проти регулярних імперських військ [44, S, 54-55]. Взагалі досвід війн XVII ст. показав угорцям, що австрійська армія – не є непереможною.

Річ Посполита надала підтримку Ференцу II Ракоці й після того як визвольна війна 1703 – 1711 рр. завершилась поразкою. На території Польщі для князя та майже 3 тис. куруців знайшовся прихисток. Ще рік після цього Ракоці проживав у містах Ярослав та Гданськ, але неприйняття Сатмарського миру 1711 р. штовхало його на поїздку до Франції для подальших пошуків підтримки визвольної війни угорців [47, S, 11]. Якийсь час Ракоці жив і в росії, намагаючись отримати там дипломатичну та військову допомогу.

До новітніх підходів в історіографії цього питання можна віднести й огляд цього питання в пресі. Наприклад, Ярослав Матвійшин зазначає, що події 1703 – 1711 рр. викликали широкий відгомін у європейській пресі. Одним з основних джерел цього періоду є шеститомна «Історія угорських революцій», видана 1739 р. Перший том містить «Історію угорських революцій від найдавніших часів до 1711 р.». [9, С, 79]. Також він зазначає, що загравання Ференца II Ракоці з населенням та обіцянки скасувати панщину й податки збільшило його армію в десятки разів: «Коли ж Ракоці наприкінці серпня 1703 р. пообіцяв, що всі ті, хто запишеться до його армії, будуть звільнені від «державних податків й поміщицьких повинностей» (закон був опублікований лише 1709 р.), і що податки, взагалі, мають сплачувати всі верстви населення (в т.ч. магнати), то кількість новобранців особливо зросла. У 1706 р. ця вже добре організована армія, зросла понад 100.000 чоловік» [9, С, 82].

Висновки до підрозділу 3.1.

Сучасні дослідники глибше розглядають події 1703-1711 рр. Зокрема, акцентується увага на тому, що повстання підтримували різні версти населення, виходячи із власних інтересів. В напрацюваннях туристичного чи політичного спрямування Ракоці часто висвітлюється як символ національних меншин Закарпаття, зазначається його роль як ланцюга між Угорщиною, Словаччиною та Україною. З появою в науковому світі нових якісних перекладів документів того часу історики можуть більш ретельно опрацювати

ті чи інші теорії. В тому числі можемо зазначити, що багато уваги приділяється міжнародній діяльності Ракоці та використання ним талановитих закордонних офіцерів. Безперечними видаються також здобутки Ужгородського наукового осередку.

3.2. Культ Ракоці

Будь-яка особа, що відзначилась видатними діяннями, рано чи пізно може стати об'єктом, навколо якої сформується певний культ. Інколи це відбувається щиро, проте зазвичай не обходиться без політичної вигоди. Не обійшла ця історія й Ференца II Ракоці.

Якщо говорити, про символіку та національну пам'ять, то портрет Ференца II Ракоці раніше можна було побачити на двопенсовій монеті та банкноті в 50 форинтів. Сьогодні ж портрет цього діяча можна побачити на монеті в 500 форинтів. Культ Ракоці набирає сили в період так званої «Весни народів» 1848-1849 рр.

Можемо погодитись із думкою про те, що останнім часом певний культ Ракоці посилюється не тільки в Угорщині й країнах-сусідах, але й на значно більші дистанції – Туреччину та Францію.

Дослідження історії пам'яті про національно-визвольну війну завжди включало пошук літературних чи мистецьких пам'яток, які б яскраво описували дані події. Інколи, на нашу думку, такі пошуки перетворюються в гонитву за символами, коли вплив Ракоці вбачається в тих подіях, які насправді жодного відношення до даної особи не мають. Такі події й викликають потребу в актуалізації знань та проведення культурно-просвітницької роботи.

На нашу думку, доволі типовою є тенденція, що дати, пов'язані з визвольною боротьбою, – особливо з особою Ференца II Ракоці, – набувають значення серед громадськості, яка вшановує пам'ять про неї, та під час різних заходів. Колекція пам'ятників, пов'язаних з боротьбою Ракоці, показує, що образ і пам'ять про князя можна інтерпретувати в межах

Карпатського басейну, тому є шанс, що ці народи та країни можуть разом відзначати пам'ять про Ракоці. Цікавою ілюстрацією цієї думки є зібрання праць Габора Ільєша, в якому перелічено майже шістсот різних меморіалів, розкиданих по всьому Карпатському басейну, пов'язаних з Ракоці та його Війною за незалежність.

Як стверджує Кіш Мартон, процес героїзації певної соціальної групи – явище цілком типове. А з часом певна історична особа починає розглядатись як уособлення та представника цілої ідеї або навіть її комплексу ідей. Автор також зазначає, що якщо шукати джерела поширення культу Ракоці, то варто звернути увагу на роботу Кальмана Талі другої половини XIX ст [36].

Більше того, свого часу навіть лунали думку про канонізацію Ференца II Ракоці. Про це свідчить заява парламентського посланця Міклоша Зборая, зроблена в 1903 році у Вермезе: «Давайте канонізуємо велике ім'я Ракоці, яке містить поезію, велич, запал і все, що є в нас угорського, що ми вважаємо славним». Однак, угорська католицька єпископська рада відхилила цю пропозицію через відомі скандали в приватному житті Ракоці [27].

На зміст культу Ракоці значно вплинули угорські політичні потрясіння 20-го століття. За режиму Хорті, коли після розпаду монархії вже не було потреби демонструвати антивіденські погляди, Ракоці дедалі більше ставав символом приналежності до угорської єдності Карпатського басейну. У 1950-х роках політика та історична наука, яка їй служила, перетворили освіченого аристократа на лідера народу [27].

Вже згадана нами в попередньому розділі Р. Варконі Агнеш також внесла чималий внесок у формування цього культу особи. Зокрема, поширення інформації було необхідною складовою її наукової та творчої діяльності. Найвідоміші її твори: «Між язичниками», «Дитинство князя», «Герої епохи куруців» тощо. Без перебільшення можна сказати, що це твори, які читало чимало угорців в дитинстві. Не виключенням є й той факт,

що багато істориків обрали сферу своїх інтересів саме після прочитання цих книг.

На думку Дьордя Чатарі, найповажніше в характері Ракоці те, що він визнає свої недоліки у своїх «Спогадах» та «Сповідях», що він не був безпомилковим і понад усе. Якщо хтось хоч трохи уважно вивчить його твори, перед ним постає реалістичне уявлення про цього великого державного діяча, який є видатною особистістю в нашій історії, навіть не намагаючись містифікувати його постать [20].

Для підтримки культу Ракоці важливим є відзначення ювілейних дат. Зокрема, угорський парламент вперше відзначело 27 березня 2015 року як День Ракоці у 2015 році а у 2018 році Рік Памяті Ракоці, щоб вшанувати пам'ять князя.

Ще один вид вшановування - у 2015 році була відкрита мініскульптурна композиція графа Міклоша Берчені та дружини Крістіни Чакі. Загалом, мініскульптури – це популярний в Центральній та Східній Європі вид пам'яток. Відносно дешеві, невибагливі до міста, втім добре виконують свою просвітницьку роль.

А 20 листопада 2018 року був відритий бюст великого князя Ракоці на Українсько-угорський навчально-науковий інституті УжНУ.

Подібну ініціативу підхоплюють й навчальні заклади. Наприклад, Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці II, неодноразово організовував цикл заходів «Дні Ракоці», які були приурочені дню народження відомого князя.

У 2019 році Товариства угорської культури Закарпаття організувало серію лекцій з нагоди Року Памяті, присвячених визвольній боротьбі Ференца Ракоці II, періоду куруців та місцям пам'яті Ракоці на Закарпатті. Цього ж року був відкритий кінний пам'ятник Ракоці в м. Берегово.

Культ Ракоці стає популярнішим й завдяки праці представників туристичної галузі. Наприклад, у 2013 році був розроблений спеціальний

туристичний шлях «Місцями слави Ракоці». Головна ідея його полягає в стимулюванні транскордонного туризму та обміні культурної спадщини.

Сприяє цьому й відновлення культурних пам'яток. Зокрема, У словацькому селі Борша, за 50 км від Закарпаття, за кошти Угорщини відносно нещодавно завершили реконструкцію культової для багатьох угорців історичної споруди – замку-садиби родини Ракоці. Ремонт замку розпочався у 2000 році, він був організований мерією селища. Офіційне відкриття відновленої пам'ятки за участі було заплановано на 27 березня 2020 року, втім урочиста церемонія відбулась тільки через рік у зв'язку з епідемією коронавірусу. Безперечно, що цей замок у Словаччині стане цікавим місцем і для українців, які цікавляться історією [16].

Висновки до підрозділу 3.2.

У контексті дослідження українсько-угорських відносин означеного періоду важливе значення має теоретико-концептуальне з'ясування та осмислення такого базового поняття, як «Культ Ракоці» та «спадщина Ракоці». Варто зазначити, що безперечно важливою закономірністю зростання культу Ракоці є їх постійна еволюція та динаміка. «Культ Ракоці» підтримується як науково-навчальними інституціями, так і представниками туристичної сфери. Вони популяризують дану особу та допомагають людям Карпатського басейну не забувати свою культурну спадщину.

3.3. Місце Ференца II Ракоці на Закарпатті

Вже з самого початку своєї національно-визвольної війни Ф. Ракоці хотів розширити соціальну базу своєї армії і звертався до всього населення Угорщини. Адже Ракоці закликав до повстання «всіх християн», незалежно від стану чи нації. У документі згадуються проблеми гніту, податків, реквізицій, що були особливо болючими для селян Закарпаття.

Закарпатці взяли участь у цій війні з самого початку, а Мукачівський замок, який на той момент був резиденцією кн. Ракоці, використовувався як місце для прийомів іноземних делегацій та переговорів про спільну антигабсбурзьку боротьбу. Під час екскурсій Мукачівським замком неодноразово наголошується на впливі, який здійснив Ференц II Ракоці на ці землі. Після поразки ж повстання замок став певним символом боротьби за незалежність. Угорська інтелігенція майже завжди виступала за збереження замку як національної святині.

У вже згаданих нами «Мемуарах» князя закарпатці згадуються як «найвірніший народ», які лавами вступали до його армії: «Протягом кількох днів до мене прийшло три тисячі русинів. Цей бідно озброєний народ, напівголий, залишив свої хати і родини. Вони такі бідні, що лише власну душу могли вважати власністю своєю... – писав він. – Відданість цих людей була безмежною..., вони вливалися до лав моєї армії і більше не відставали від мене. Через нестачу рушниць вони озброювалися мечами, вилами і заявляли, що хочуть жити або вмерти разом зі мною» [2].

Не меншого значення відігравали закарпатці й в кампаніях наступних років. Зокрема, в околицях Ужгорода діяли 10 селянських загонів, які за 8 років війни вчинили 35 великих нападів на поміщицькі маєтки та австрійські гарнізони [2].

Станом на сьогодні Ференц II Ракоці – неодмінний атрибут історії Закарпаття та міст, що може пов'язати українсько-угорські відносини. Особливо під час повномасштабного вторгнення росії та її інформаційної війни, однією із складових якої є, безперечно, налаштування народів Центральної Європи проти українці.

В багатьох селах Угорщини, а також Закарпаття (Берегівщина, Виноградівщина) внаслідок етнографічних експедицій зібрано чимало різноманітних легенд та пісень про «князя Ференца, який не скорився цісарю».

Прикладом популярності цієї особи в краї можна навести значну кількість пам'ятників, наприклад, відкритий в 2017 р. в Берегові (Додаток А), скульптурна група І. Зріні та Ф. Ракоці в Мукачівському замку (Додаток Б), пам'ятник 2025 р. в селі Яноші (Додаток В) і т.д. До шанування особи Ф. Ракоці в регіоні можна віднести назви вулиць та інститутів на його честь (Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II).

Висновки до Розділу III. Сьогодні події національно-визвольної війни 1703 – 1711 рр. поступово розуміються як багатофакторне та складне явище, що виходять за межі понять «селянське повстання», «бунт» чи «героїчне повстання». Особливо актуальними є дослідження, які розглядають куруцький рух у контексті: регіональної мобілізації та військової організації (у рамках мілітарної історії), релігійних і конфесійних конфліктів (протестантизм vs католицизм), транснаціональної дипломатії (роль Франції, Польщі, Росії, Османської імперії), пам'яті та політики ідентичності (образ Ракоці в історичній свідомості), локального мікроаналізу (історія Закарпаття, Трансільванії, прикордонних регіонів), гендерних та культурних аспектів (хоч і на початковій стадії). Особа Ференца Ракоці є впізнаваною на Закарпатті, багато в чому дякуючи туристичній галузі та діяльності угорської національної меншини.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи роботу, ми хотіли б зробити декілька висновків.

По-перше, події національно-визвольної війни 1703 – 1711 рр. закономірно мають дуже багатогранне відображення в історіографії Австрії, Угорщини, а також пострадянського простору. Протягом ХІХ століття відбувалась трансформація від міфологічно-стереотипного до фактологічно-об'єктивного уявлення про ці події. Більшість сучасних науковців відкидають вже віджиті політичні концепції про висвітлення Ференца ІІ Ракоці як «зловмисного порушника» чи «вождя селянської революції».

По-друге, сьогодні спостерігаються наступні тенденції та нові підходи в оцінці вищезгаданих подій:

- Більше уваги на мікроісторію – на локальні події, мотивації діячів, їх внутрішній світ тощо.
- Введення в обіг нових даних, зокрема якісний переклад «Сповіді» та «Мемуарів» Ференца ІІ Ракоці на англійську мову, що дозволить великій кількості дослідників зануритись у вивчення цієї проблематики.
- Посилення українсько-угорської співпраці на ґрунті вивчення спільного минулого й побудови адекватної й товариської історичної пам'яті.
- Можливість залучення нових документів з архівів Польщі.
- Пам'ять про війну Ракоці за своєю природою також має міцне військово-підґрунтя. В історії угорських військових традицій це був крок у створенні першої незалежної угорської армії.

Разом з тим мусимо констатувати, що за період незалежності України вітчизняних напрацювань, які б стосувалися теми національно-визвольної війни угорського народу 1703 – 1711 рр. було опубліковано вкрай мало.

По-третє, особа Ференца ІІ Ракоці більше популяризується не історичною наукою, а за допомогою сфери туризму. Згадки про князя під час екскурсій Мукачівським та Ужгородським замками, названі на його

честь вулиці, розкішні пам'ятки в різних кутках Закарпаття – все це покликано нагадувати про визначну постать жителям регіону.

Однак варто пам'ятати, що Ференц II Ракоці – передусім герой угорського народу. Незважаючи на добросусідські відносини, українці повинні не забувати й про своїх героїв, особливо в час, коли незалежність України стоїть під питанням.

Разом з тим в ході написання даної роботи ми отримали змогу познайомитись із новими напрацюваннями по цій темі, які відносно нещодавно попали в науковий обіг. Окремо хотіли б звернути увагу на необхідності вивчення взаємозв'язку епохи Ракоці та сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бережанська відозва. – URL:
<http://mek.oszk.hu/02200/02210/html/01.htm#1.3>
2. Віднянський С.В. Національно-визвольна війна угорського народу 1703-1711 [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2010. - 728 с.: іл.. URL:
http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalnovyzvolna_vijna_uhorsko_ho_narodu_17031711
3. Війна за іспанську спадщину. Вікіпедія. Офіційний веб-сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%96%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%83%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%83>
4. Доба Другетів. Нотатки до політичної, соціокультурної та духовної історії Закарпаття середньовіччя та раннього нового часу / Відповідальні за випуск: Золтан Борбель, Ваврінець Женюх, Марія Жиленко, Стефан Ленчіш, Іван Міськов, Ігор Прохненко, Оксана Ферков, Клаудія-Штефанія Ферков. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021, 204с.
5. Драбанц Р., Жиленко М., Мойжес В., Прохненко І. «Історичний соляний шлях». – Електронний ресурс. - https://keep.eu/api/project-attachment/26737/get_file/
6. Зубанич Л. Л. Суспільно-політичний розвиток дворянських родин Північно-Східної Угорщини у 1526-1657 рр. / Л. Л. Зубанич. – Ужгород: Видавництво ПП «АУТДОР – ШАРК», 2021. – 298 с.
7. Країни Західної Європи. Австрія. Енциклопедія. Том 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://elibrary.ivinas.gov.ua/475/1/Entsyklopedia_verska-210-236.pdf

8. Листи Ілони Зріні на Закарпатті. Науково-джерелознавче видання. Під редакц. Ю. Чотарі. ТОВ «РІК-У» Берегове–Ужгород 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kmf.uz.ua/wp-content/uploads/2019/05/Zrinyi-Ilona-levelei-Karpataljan-HU-UA-EN-2018.pdf>
9. Матвіїшин Я. Воєнні події навколо Мукачеве та Ужгорода 1685–1711 рр. У світлі франкомовної та італомовної літератур того часу. «Воєнна історія України. Галичина та Закарпаття» 5-6 червня 2014 року м. Ужгород Науковий збірник Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної заочної конференції. – С. 78-83.
10. Мозаїчні кубики з минулого Закарпаття. Записки дослідника ландшафту (in memoriam János Váradi-Sternberg). – [Online]. URL: <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/mozaikkockak-karpatalja-multjabol-egy-tajkutato-jegyzetei-in-memori-iam-varadi-sternberg-janos>
11. Павленко Г. В. Я.І.Штернберг як дослідник історії угорсько-російсько-українських відносин нового часу // Науковий вісник УЖДУ. Серія: Історія. Вип. 4. – Ужгород, 1999. – С. 25 – 27.
12. Пам'ятник Ілона Зріні та Ференц II Ракоці у замку Паланок. Турінформ. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tourinform.org.ua/pamyatnyk-iloni-zrini-ta-ferentsu-ii-rakotsi>
13. У Берегові «офіційно» відкрили кінний пам'ятник Ференцу Ракоці (ФОТО). Закарпаття Онлайн. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakarpatya.net.ua/News/198080-U-Berehovi-ofitsiino-vidkryly-kinnyi-pam'iatnyk-Ferentsu-Rakotsi-FOTO>
14. У закарпатському селі Яноші відкрили пам'ятник князю Ф. Ракоці II. Закарпаття Онлайн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakarpatya.net.ua/News/73929-U-zakarpatskomu-seli-IAnoshi-vidkryly-pam%E2%80%99iatnyk-kniaziu-F.-Rakotsi-II>

15. Ужгородський замок — найстаріша фортеця Карпат. Ukraine – is. URL: <https://www.ukraine-is.com/uk/uzhgorodskij-zamok-najstarisha-fortecya-karpat/>
16. Ференц II Ракоці в історії Закарпаття. – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://expedicia.org/ferenc-ii-rakoci-v-istorii-zakarattya/>
17. Чотарі Ю. Трансільванські князі роду Ракоці та пам'ять про них на Закарпатті [Текст] : монографія / Юрій Чотарі. - Берегове ; Ужгород : Рік-У : ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2022. - 174 с.
18. Штернберг Я.І. З історії спільної боротьби угорських і українських селян під час визвольної війни 1703-1711 рр. Наукові записки УжДУ. Том XXXVIII. 1959. с. 110–116.
19. A Pallas Nagy Lexikona. – URL: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/>
20. A Rákóczi-kor szerelmese. Isten éltesse! URL: <https://karpataljalap.net/2003/10/10/rakoczi-kor-szerelmese>
21. A Szatmári Béke. – 1711. május 1. – URL: <https://www.arcanum.com/en/online-kiadvanyok/MagyarTortenetiEletrajzok-magyar-torteneti-eletrajzok-BE5D/ii-rakoczi-ferencz-16761735-760E/harmadik-kotet-7E97/tizenegyedik-konyv-lengyelorszagban-7FC6/iii-a-szatmari-beke-1711-majus-1-7FF2/>
22. Acsády I. A dicalis összeírások gyűjteménye az országos levéltárban. / I. Acsády. // Magyar Könyvszemle. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának közlönye (szerk. Schönherr Gyula). – Budapest: 1893. – I. évf. – 1 sz. – 195-2016. pp.
23. Acsády I. A magyar adózás története 1598–1604-ben. / I. Acsády. // Értekezések a Történelemtudományok Köréből. – Budapest: MTA, 1904. – 467-585. Pp.
24. Bain R. N. "Thököly, Imre". In Chisholm, Hugh (ed.). Encyclopædia Britannica. Vol. 26 (11th ed.). Cambridge University Press, 1911. pp. 861–862.

25. Erdély története. Három kötetben. (Főszerk. Köpeczi Béla). 2. köt. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. – 618-1185 pp.
26. Ferenc Rákóczi II. Confessio Peccatoris, Memoirs. Translated by Bernard Adams; with an afterword by Gábor Tüskés. Budapest: Corvina, 2019. 2 vols. 628 pp.
27. Halápi M. Rákóczi közös emlékezete. 2022. július 2. – URL: <https://orszagut.com/kozelet/a-rakoczi-emlekezetkultusz-aktualitasa-3118>
28. Höbelt L. The Impact of the Rákóczi Rebellion on Habsburg Strategy: Incentives and Opportunity Costs. War in History Vol. 13, No. 1 (January 2006), pp. 2-15. URL: <https://www.jstor.org/stable/26061787?utm>
29. Kálmán B. Rákóczi és az európai hatalmak. In. Európa és a Rákóczi-szabadságharc. Szerk: Benda Kálmán. Budapest, 1980. c. 25–28.
30. Kálmán M. II. Rákóczi Ferenc tábornokai és brigadérosai, Budapest 2006.
31. Kalmár J. A Rákóczi-szabadságharc és Európa. Közjgi helyzet és külpolitikai törekvések. In. Előadások a Rákóczi-szabadságharc történetéből. Budapest, 2004. c. 10-11.
32. Kann R. A. A history of the Habsburg Empire, 1526–1918 / Robert A. Kann. – University of California Press, 1974. – 646 p.
33. Kiss M. II. Rákóczi Ferenc alakjának identitásképző Ereje Kassa példáján: Ferenc II. Rákóczi's role in identity-building. The case of Kassa". Köztes-Európa 12 (2.), 2021. 75-88. – URL: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekke/article/view/33317>.
34. Labancok. – [Online]. – URL: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Labancok>
35. Márki S. II. Rákóczi Ferencz 1676-1735 (Magyar Történeti Életrajzok, Budapest, 1907-1910). III. Könyv. A szabadságharc kezdete. – URL: <http://mek.niif.hu/05800/05832/html/1kotet/05.htm>
36. Márton K. A Rákóczi-eszme hatása a magyar politikai gondolkodásra a 20. században (1909-1990). – URL: <https://mtki.uni-nke.hu/tamogatott-vendegkutatok/2020>

37. Márton K. A Rákóczi-kultusz alakulásának száz éve (1920–2019). 1. ÉVFOLYAM 2. SZÁM. – URL: https://szazadvegfolyoirat.hu/wp-content/uploads/2023/09/Szazadveg_2021_02_07_A-Rakoczi-kultusz-alakulasanak-szaz-eve-1920%E2%80%932019.pdf
38. Nagy L. Kurucok és labancok a magyar történelemben. Hozzáférés: 2021. március 8. – URL: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00175/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1979_02_250-274.pdf
39. Rákóczi Kiáltványa a keresztény világhoz a szabadságharc okairól és céljáról. – URL: <http://mek.niif.hu/02700/02786/02786.htm>
40. Róbert M. D. – Szilárd Mészáros: The Cultural Heritage of the “Kuruc” World in Transcarpathia. Kulturális Szemle a Nemzeti Művelődési Intézet Interdiszciplináris online folyóirata. – URL: <https://www.kulturalisszemle.hu/13-szam/hazai-tudomanyos-muhely/robert-m-drabancz-szilard-meszáros-the-cultural-heritage-of-the-kuruc-world-in-transcarpathia-1?utm>
41. Sándor B. Theory and Practice. Ethnographic Approaches to Cultural Heritage and an Empirical Example from Western Ukraine. Acta Ethnographica Hungarica. Volume 68: Issue 2, 2024. – 525–567 pp. – URL: <https://akjournals.com/view/journals/022/68/2/article-p525.xml?utm>
42. Szabó I. Ugocsa megye. / I. Szabó. – Budapest-Beregszász: Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum Kiadó, 1994 – 271 p.
43. Török P. The role of the Heyduck towns in Rákóczi's War of Independence. 2025, PhD dissertation. URL: https://www.academia.edu/128682262/A_szabolcsi_hajd%C3%BAv%C3%A1rosok_szerepe_a_R%C3%A1k%C3%B3czi_szabads%C3%A1gharcban
44. Tóth F. The Voivode József Potocki and the Prince Francis Rákóczi II. Annales Collegii Nobilium Opolienses, 8, 2019. pp. 43 – 57.
45. Várkonyi Á. R. Zrínyi Ilona. In: Nők a magyar történelemben. R. Várkonyi Ágnes (red.): Bp., 1997. 131–170.

46. Várkonyi Á. R. Zrínyi Ilona: „Európa legbátrabb asszonya”. Magyar–Török Baráti Társaság, Bp., 2009.
47. Z Bogiem za ojczyznę i wolność – o Franciszku II Rakoczym bohaterze Węgier (in Polish). Warszawa: Muzeum Niepodległości w Warszawie. 2016. pp. 12–13.

ДОДАТКИ

Додаток А. Пам'ятник Ф. Ракоці в Берегові, Закарпаття. Автор скульптури – Лайош Дьорфі. Джерело: У Берегові "офіційно" відкрили кінний пам'ятник Ференцу Ракоці (ФОТО). Закарпаття Онлайн. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakarpatya.net.ua/News/198080-U-Berehovi-ofitsiino-vidkryly-kinnyi-pam'iatnyk-Ferentsu-Rakotsi-FOTO>

Додаток Б. Пам'ятник Ф. Ракоці та І. Зріні на південній вежі Мукачівського замку «Паланок». Автор скульптури – Імре Варга.

Джерело: Пам'ятник Ілона Зріні та Ференц II Ракоці у замку Паланок. Турінформ. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tourinform.org.ua/pamyatnyk-iloni-zrini-ta-ferentsu-ii-rakotsi>

Додаток В. Пам'ятник Ф. Ракоці II в с. Яноша.

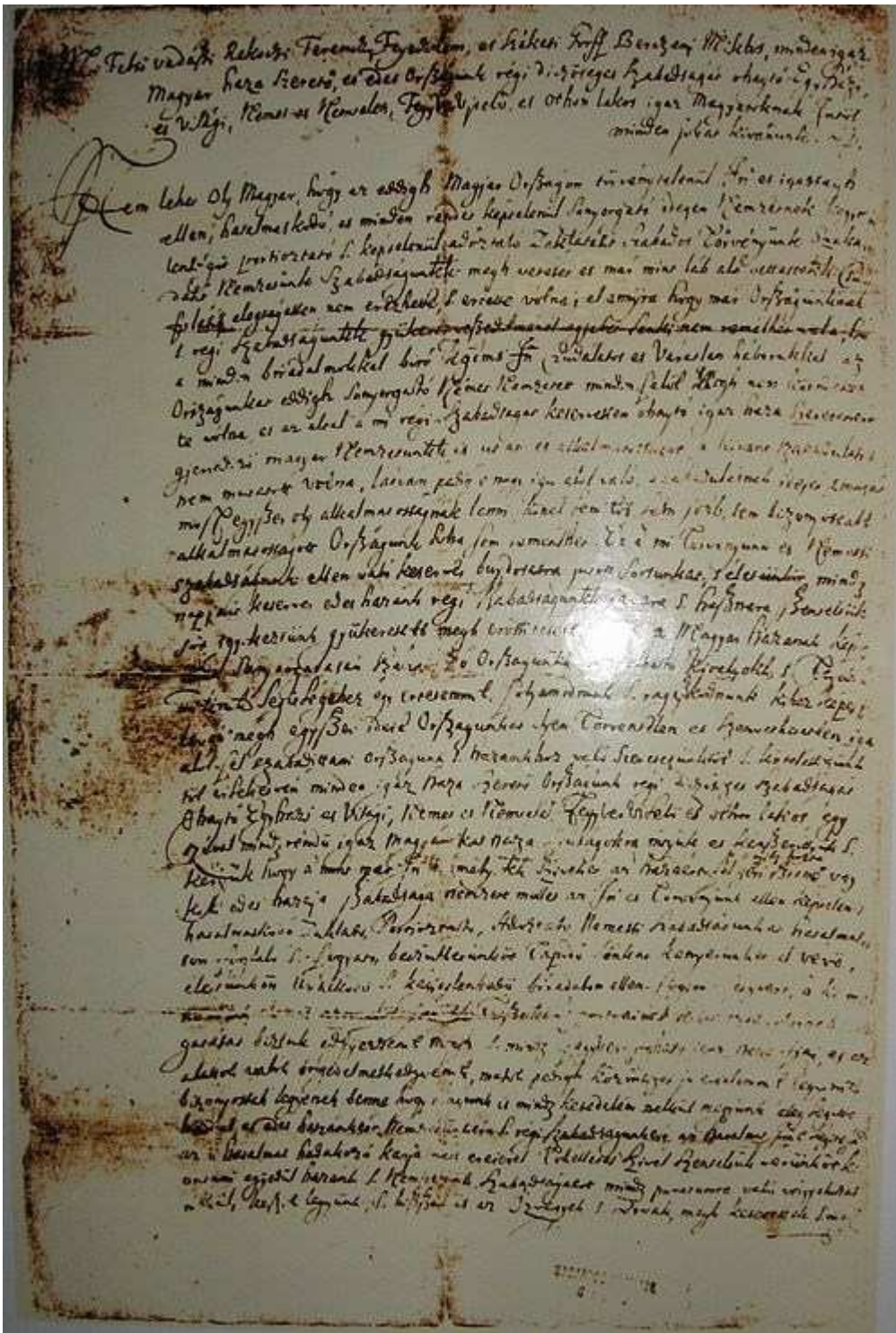
Джерело: У закарпатському селі Яноші відкрили пам'ятник князю Ф. Ракоці II. Закарпаття Онлайн. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakarpatya.net.ua/News/73929-U-zakarpatському-seli-IAnoshi-vidkryly-pam%E2%80%99iatnyk-kniaziu-F.-Rakotsi-II>

Додаток Г. Ужгородський замок

Джерело: Ужгородський замок — найстаріша фортеця Карпат. Ukraine – is.

URL: <https://www.ukraine-is.com/uk/uzhgorodskij-zamok-najstarisha-fortecya-karpat/>

Додаток Д. Бережанська відозва 1703 р. Угорськомовний рукопис Міклоша Берчені.

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B0